

עזרת הסדר בעשרה דברים הללו

ואלו הן. בסדר הדברים דנו המפרשים, שהרי בסדר המשנה שלפנינו, מנויים העשרה דברים כך, פי הארץ, פי הבאר, פי האתון, הקשת, המן, המטה, השמיר, הכתב, המכתב, הלוחות. ויש אומרים שגם המזיקין, וקבורתו של משה, ואילו של אברהם אבינו. ויש אומרים, אף צבת בצבת עשויה. ולכאורה מצד סדר המאורעות, הצבת והמזיקים קודמים לכולם אלא כיון שבהם יש מחלוקת נשנו לבסוף, אלא שהרי לאחריהם הקשת קודמת לכולם, והמטה קודם למן, ופי הבאר לפי הארץ, והלוחות קודמות לשמיר.

ר"י אברבנאל כתב, שלא דקדק התנא בסדר הדברים, ואין בזה כלל. המרכבת המשנה לר"י אלאשקרי מביא, שלשון בריאה נזכר בתורה רק לפי הארץ (נמלכו ע' ו) 'ואם בריאה יבא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם', ולכן הזכירה ראשונה שהרי משתמש התנא בלשון 'נברא', וכיון שהזכיר את פי הארץ הזכיר גם את שני ה'פיות' הנוספות, ואחר כך חזר לסדר המקרא, ולכן אמר קשת מן והמטה וכן כולם. התוספות יום טוב מבאר, שסדרם כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם, פי הארץ כנגד 'והארץ היתה תוהו ובוהו', פי הבאר כנגד מאמר 'יהי אור', וכמו שהאור נגזז, כך הבאר נגזזה בימה של טבריה. פי האתון דומה למאמר 'ויהי מברדל', כמו שהמים העליונים הגשמיים הם למעלה שלא כטבע, כך פי האתון ניתן כח רוחני בדבר גשמי כאתון. הקשת, למאמר 'יקוו המים ותראה היבשה', כי הקשת נעשית ממים המלחלים את האדמה. והמן, למאמר 'תדשא הארץ עץ פרי' שהם לחמו של אדם. והמטה, למאמר המאורות שנאמר בהם 'והיו לאותות', ובמטה נעשו אותות. והשמיר שהיא בריה כתולעת, כנגד מאמר 'ישרצו'. הכתב והמכתב הם כנגד שני מאמרים, מאמר 'נפש חיה', ומאמר 'נעשה אדם', שבשניהם נבראה חיות וכח מדבר. והלוחות כנגד מאמר פרו ורבו, כי בני אדם נבראים בצלם אלקים, ובלוחות נאמר ש'מעשה אלקים המה'. השפת אמת כתב, שהתנא סדרם על פי סדר שבראם הקב"ה באותה שעה, בערב שבת בין השמשות.

מתי נפתחה פי הארץ

פי הארץ. ביארו הראשונים^י שהיא הפתח בארץ, שנפתחה בימי משה רבינו לבלוע את קרח ועדתו,

שהוא זמן שיש לו נפק"מ, שהרי צריך להוסיף על החל על הקדש, הלכך קראו לו כך אפילו שלא היה בפועל בזמן ההוא.

שבין השמשות נבראו

הבין אבות שנבראו בין השמשות, משום שבאותה שעה היה הטבע ממוצע, בין החידוש שעדיין ימי הבריאה הם, לבין הקיום, לפי שכל הבריאה בתוקנה ומשוכללת על מקומה, וגם דברים אלו הם ביום בין הטבע ליוצא מן הטבע, ולכן נבראו באותה שעה ר"י אברבנאל ובמדרש שמואל בשם הר"מ אברבנאל, ביארו, שמאחר שכל מה שנבראו העשרה הללו לא היתה בהם בריאה בפועל אלא בכח שלא נבראה האתון ופיה באותה שעה, אלא רק הזמן המיועד תוכל האתון לדבר ותצא הבריאה לכן אינם יכולים להיברא בששת ימי המעשה דברים שלמים נבראו, ובבין השמשות היה שיין כך, שטרם גמר המעשה שלהם בשלימות באה ובכך הם ממוצעים כמו שבין השמשות הוא שהם ברואים מחד גיסא, אבל בשעת מעשה נשלמו והיו כדברים חדשים לגמרי.

הביא ר"י יעב"ץ והמדרש שמואל מביאים ביאור נוסף, שאלו העשרה אין הם מולידים בדומה להם, ואין להם שלמים מהם אחרים, והברואים בששת ימי המעשה מהם בדומה להם. ולכן הוסיפו את הצבת שבצבת הברואות שכל מעשי בראשית הם כענין הצבת, שהראשון נוצר ממנו עוד כמותו.

הביא החיים מבאר, שמאחר שהיה בין השמשות, הרי שמצד אחד היה בו מזמן השייך לששת ימי המעשה, ואי אפשר שלא יבא בו דבר, ומצד שני יש בו מן הסמוך לשבת, וסמיכותו לשבת נותנת לו מעלה גדולה יותר, ודרגת בין השמשות היתה מעל כל הימים, הלכך נבראו בהם דברים שהם קדושים וגבוהים למעלה מן הטבע החומרי והטבעי. ופירוש המשנה הזאת מה שהוצרכו חכמים לומר כי יש דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, דבר זה הזמן של ערב שבת בין השמשות הוא הגורם. אמנם מצד שבששת ימי המעשה נבראו הרי שיש בהם דבר הקרוב לטבע, ומצד שבזמן של קדושת שבת נבראו, הרי הם כדברים ניסיים המגלים ומראים את יד ה' בעולם.

י. ובהגדה של פסח, 'אותות זה המטה'.

יח. אפשר שבא לומר, שעשרה דברים הללו, הם השלמת ה'ויאמר', שהמאמרות בראו את הטבע כפי שהוא, ואילו העשרה דברים הללו, היו השלמת הבריאה, אלא שלא היו יכולים להכליל בכלל העשרה מאמרות, וכנגד כל מאמר יש דבר שהיה חוץ ממנו. והרש"ש מעיר על דברי התוספות יום טוב, שהרי 'ויאמר פרו ורבו' אינו מעשה מאמרות.

יט. רש"י, רמב"ם, רבינו יונה, מאיר, מן אבות ורע"ב.

יז. וישנם טעמים נוספים, המובאים בדברי המפרשים שהזכרנו כאן. יח. והביא הפרקי משה רביה לכן, ממה שבגמרא (סו"ט נז) הוסיפו גם את האור ואת הפרד, והאור עשאה אדם הראשון במוצאי שבת, כלומר שבכת נברא האש בששת הימים ואילו בפועל לא נעשה עד מוצאי שבת, והוא הדין לכולם. יט. נראה שהשמיר, א"ע"פ שלא הוזכר בפירוש בתורה, הוזכר במשנה קודם הכתב והמכתב משום שענין אבני החושן והמילואים שהשתמשו בשמיר לצרם (סו"ט נח) נזכר בתורה קודם הלוחות וענינם.